

УДК 340

ЛЕГКА О. В.,

**кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права,
історії права та політико-правових вчень
Дніпропетровського національного університету
імені Олеся Гончара**

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПРАВОВИХ ПРИПИСІВ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті досліджується проблема неоднакового розуміння змісту прав людини в межах різних держав – сторін міжнародних договорів. Автор аналізує процес прийняття Загальної декларації прав людини, положення Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. Акцентується увага на практиці Європейського суду з прав людини щодо врахування особливостей національного законодавства.

Ключові слова: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, права людини, регіональність прав людини, універсальність прав людини.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку європейського суспільства дає змогу вести мову про наявність такого важливого фактора «цивілізованості», як реалізація прав людини. Саме останні сприймаються як імператив для діяльності органів публічної влади. Утвердження й забезпечення прав людини є основним обов'язком держави. За такого підходу основною цінністю є людина, її життя й здоров'я, честь і гідність. Таку концепцію було сформовано в Європі вже досить давно (варто згадати вчення про договірну теорію виникнення держави, про народний суверенітет, окремі ідеї про правову державу тощо). Однак фактично лише із середини XX століття права людини починають реально набувати міжнародного значення. До цього часу питання прав людини залишається внутрішньодержавним. Відомий фахівець із міжнародних відносин, викладач Денверського університету (Сполучені Штати Америки) Дж. Донеллі стверджує: «У XIX та на початку XX століття великі держави Європи та Сполучені Штати іноді втручалися у внутрішню політику Османської й Китайської імперій для порятунку своїх громадян, які опинилися в ситуації громадянської боротьби, та встановлення чи захисту спеціальних прав і привілеїв своїх громадян. Проте вони рідко втручалися для захисту іноземних громадян від їх власних урядів. Фактично права людини рідко були хоча б темою дипломатичної дискусії» [1, с. 15].

На сьогодні вже майже незаперечним є існування міжнародних стандартів у сфері прав людини, зокрема тих прав, що передбачаються Міжнародним Біллем про права людини. Однак, незважаючи на це, останнім часом зросла кількість публікацій із питання універсального й регіонального аспектів прав людини. А. Кучук наголошує: «Навіть важко назвати кількість дисертацій, що були захищені за окресленою тематикою протягом останніх років. Водночас загальною вадою таких робіт є, на мою думку, не в достатній мірі висвітлення діалектики проблематики універсальності прав людини, точніше екзальтація універсальністю та недостатнє акцентування на неуніверсальності» [2, с. 127]. Науковці, які вказують на іманентність явища, що розглядається, на регіональність, у цілому не заперечують існування самого явища: вони укладають у нього інший зміст (як соціальний загалом, так і правовий зокрема). Тому, на нашу думку, основна причина такої дискусії полягає в інтерпретації приписів міжнародних договорів про права людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто сказати, що тематика прав людини є достатньо висвітленою у вітчизняній юридичній науці. Значний внесок у її дослідження зробили такі науковці, як Є. Білозьоров, Д. Гудима, П. Рабінович, М. Козюбра, А. Кучук, С. Максимов, М. Мельник, Т. Фулей, М. Хавронюк та інші.

Однак, незважаючи на те, що питання прав людини завжди перебуває в центрі уваги вітчизняної юридичної науки, такий його аспект, як єдність підходу до змісту прав людини, залишається майже недослідженим. Хоча окремі його аспекти висвітлювали такі зарубіжні науковці, як Ж. Маритен у праці «Людина та держава» [3], Дж. Донеллі в праці «Права людини у міжнародній політиці» [1]. Водночас досі відсутні системні дослідження окресленої проблематики.

Мета статті – розкриття проблемних аспектів інтерпретації правових приписів про права людини в міжнародній практиці.

Виклад основного матеріалу. Як було вказано, права людини набувають міжнародного характеру лише з другої половини ХХ століття. Насамперед необхідно згадати про прийняття Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 р. Загальної декларації прав людини (далі – Декларація), яка на той час містила досить прогресивні ідеї, що вплинули на розвиток міжнародної спільноти та є актуальними й сьогодні. На сайті Організації Об'єднаних Націй зазначається: «Далеко не всі були готові до торжества кращих ідей в історії, а прийняття документа не означало негайне загальне щастя. Проте Декларація вплинула на розвиток людства більше, ніж будь-який інший документ сучасної історії» [4].

При цьому варто зауважити, що сама процедура прийняття цього важливого документа свідчила того часу про відсутність однакового підходу до розуміння сутності й змісту поняття «стандарт прав людини».

Так, під час голосування з приводу прийняття Загальної декларації прав людини утримались декілька країн-членів, у тому числі СРСР і його «сателіти»: Білоруська РСР, Українська РСР, Чехословаччина, Польща та

Югославія. У повідомленні Телеграфного Агентства Радянського Союзу від 10 грудня 1948 р. вказано: «Англо-американська більшість відхилювала також усі поправки, представлені делегацією СРСР із метою усунути найбільш істотні недоліки проекту Декларації. Поступивши таким чином, англо-американський блок дав наочне підтвердження того очевидного факту, що він має намір використовувати прийняту сьогодні Декларацію лише як ширму для прикриття картини безправ'я та нелюдських умов життя мільйонів простих людей у капіталістичних країнах» [4].

Б. Соколов із цього приводу зазначає: «А. Вишинський надав на розгляд Генасамблеї свій варіант Декларації прав людини, що включає положення про права народів і про пріоритет держави над правами підданих. Проте цей плід радянської юридичної думки був відхилений більшістю голосів. Нікого не переконали аргументи колишнього сталінського генерального прокурора щодо того, що в СРСР «відносини між державою та особою перебувають у стані гармонії. Їх інтереси збігаються <...> В СРСР вже здійснено те, про що в проекті Декларації говориться як про високий ідеал <...> Ось чому абсолютно безглуздими <...> є заяви про те, що Радянський Союз прагне знеособити особу людини та підпорядкувати її державі» [5].

Значне непорозуміння стосувалось філософської основи природи прав людини. Зокрема, це стосувалося прибічників природно-правової теорії, які виступали за включення до тексту Декларації (а саме до преамбули) вказівки на Бога як джерело походження прав людини, що, на думку таких прибічників, мало б стати стримуючим фактором для держави щодо порушення прав людини. Однак такий підхід був неприйнятним для соціалістичних держав і держав, у яких діє шаріат, які наголошували, що природна теорія прав людини відображає положення європейської концепції та не враховує існування інших культурних традицій. Л. Павлова підсумовує: «У результаті як компромісний варіант із преамбули Декларації було виключено згадку про природу прав людини» [6, с. 8].

У ст. 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права проголошено: «Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується в індивідуальному порядку та в порядку міжнародної допомоги й співробітництва, зокрема в економічній і технічній галузях, вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходи для того, щоб поступово забезпечити повне здійснення визнаних у цьому Пакті прав усіма належними способами, у тому числі, зокрема, вжиття законодавчих заходів. <...> Країни, що розвиваються, можуть із належним урахуванням прав людини та свого народного господарства визначати, якою мірою вони гарантуватимуть визнані в цьому Пакті економічні права особам, які не є їхніми громадянами» [7].

Наведені положення дають змогу зробити висновок про регіональні особливості забезпечення прав людини, зокрема економічних, соціальних і культурних. Відтак кожна держава залежно від «власного розуміння» конкретного права вкладає в нього «власний зміст».

Іншим важливим міжнародним документом, проте вже регіональним, є Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція). Її норми не є нормами «метафізичними», а тому мають тлумачитись динамічно, враховуючи стан розвитку суспільства. Так, у справі Ейрі від 9 жовтня 1979 р. (серія А, № 32) Європейський суд із прав людини зазначив: «Суд розуміє, що подальша реалізація соціальних та економічних прав здебільшого залежить від ситуації, особливо фінансової, яка склалася в цій державі. З іншого боку, Конвенція має тлумачитись у світлі ситуації сьогодення (згадуване рішення в справі Маркса, с. 19, п. 41), і вона покликана гарантувати особі реальні права, що можуть бути практично реалізовані у сферах, які вона охоплює (див. п. 24 вище). Хоча в Конвенції пояснюється, які саме права є цивільними й політичними, чимало з них зумовлені соціальними або економічними чинниками. Тому Суд, як і Комісія, вважає, що сам факт тлумачення Конвенції як такої, що може поширюватись на сферу соціальних та економічних прав, не може бути вирішальним аргументом проти такого тлумачення; між цією сферою та сферою, яку охоплює Конвенція, не існує певної непроникної межі» [8].

Еволюційність тлумачення Європейським судом із прав людини положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод дає змогу говорити про те, що все більше прав, текстуально не закріплених у Конвенції й протоколах, у тому числі соціальних, підпадають під дію конвенційного контрольного механізму та стають предметом розгляду в Європейському суді з прав людини [9].

Так, у справі «Кечко проти України» Європейський суд із прав людини зазначив: «Суд не приймає аргумент Уряду щодо бюджетних асигнувань, оскільки органи державної влади не можуть посилатись на відсутність коштів як на причину невиконання своїх зобов'язань (див. *mutatis mutandis*, рішення в справі «Бурдов проти Росії», № 59498/00, пар. 35, ECHR 2002-III)» [10].

У 2011 р. в справі «Сук проти України» Європейський суд із прав людини вкотре підтвердив свою позицію щодо неможливості апелювання держави стосовно невиконання нею своїх обов'язків із причини недостатності коштів. Зокрема, у цій справі стверджується: «Більше того, Суд не приймає аргумент Уряду щодо бюджету, оскільки державні органи не можуть посилатись на відсутність коштів як на підставу невиконання зобов'язань (див. з-поміж інших судових рішень рішення в справі «Бурдов проти Росії» (*Burdov v. Russia*), згадане вище, п. 35). Тому остаточна відмова національних органів у праві заявника на цю доплату за період, що розглядається, є свавільною та такою, що не ґрунтується на законі» [11].

Наголосимо, що в справі «Бурдов проти Росії» вказується також на важливість виконання рішень суду: «Суд наголосив, що виконання будь-якого судового рішення є невід'ємною стадією процесу правосуддя, а тому має відповідати вимогам, вміщеним у ст. 6 Конвенції. Для держави є неприпустимим виправдання неможливості виконання судового рішення відсутністю належного фінансування» [12].

У тексті рішення Європейського суду з прав людини в справі «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства» наводиться правова позиція Апеляційного суду Великобританії, викладена в справі «Rv. Oakes and others»: «Кожна цивілізована країна визнає принцип, закріплений у ст. 3. <...> Однак водночас усі цивілізовані держави визнають також принцип, що справедливе покарання є необхідним для осіб, засуджених за кримінальні злочини. Ці питання, що стосуються справедливого й пропорційного покарання, є предметом раціонального діалогу та цивілізованої розбіжності. Оцінка того, що необхідно вважати справедливим покаранням або нелюдським чи таким, що принижує гідність, покаранням, може обґрунтовано приводити до різних відповідей у різних державах, навіть до різних відповідей у різний час в одній і тій же державі. Усе це щонайменше є частково наслідком історії кожної держави» [13].

До цього варто додати, що колізійність сприйняття державами змісту прав людини побічно підтверджується також наявністю в Європейському суді з прав людини справ, у яких обома сторонами виступають держави. Так, необхідно згадати такі справи: «Данія, Франція, Нідерланди, Норвегія і Швейцарія проти Туреччини», «Австрія проти Італії», «Кіпр проти Туреччини», «Грузія проти Росії», «Україна проти Росії».

На підтвердження цієї позиції варто також зазначити, що 5 серпня 1990 р. було прийнято Каїрську декларацію про права людини в ісламі, у положеннях якої містяться такі твердження: «Іслам – релігія первозданої чистоти. Забороняється застосовувати будь-який примус до людини або використовувати її злидні чи невігластво для звернення її в іншу віру або атеїзм» (ст. 10); «Ісламський шаріат є єдиним джерелом для тлумачення будь-яких статей цієї Декларації» (ст. 25).

А 18 листопада 2012 р. глави держав, які входять до Асоціації держав Південно-Східної Азії, на саміті в столиці Камбоджі Пномпені прийняли декларацію прав людини, згідно з якою «реалізація прав людини повинна розглядатись на регіональному й національному рівні, враховуючи різні політичні, економічні, правові, соціальні, культурні, історичні та релігійні передумови». Член комісії з прав людини АСЕАН від Сінгапуру Чань Хенг Чжі, говорячи про важливість цієї події, зазначив, що Асоціацію держав Південно-Східної Азії складають країни, у яких різні політичні системи й цілком різне розуміння прав людини, що мають бути орієнтиром для діяльності держави та реалізація яких є обов'язком держави [14, с. 244].

Висновки. Таким чином, закріплення прав людини в міжнародних договорах є важливим кроком на шляху їх реалізації. На сьогодні вже можна вести мову про наявність міжнародних універсальних і регіональних стандартів прав людини. Однак визнання державою – стороною міжнародного договору окремих прав людини ще не означає однакове розуміння змісту цих прав, що пов'язується з різним місцем прав людини в системі аксіологічних ієрархій, особливостями світогляду відповідного народу, станом розвитку суспільства та іншими факторами. За таких умов важливим є правильне ро-

зуміння тексту міжнародного договору для його застосування згідно із цілями його прийняття. Європейський суд із прав людини, вирішуючи юридичний внутрішньодержавний конфлікт, враховує особливості національного законодавства, конкретні історичні й соціальні обставини справи.

Література:

1. Донеллі Дж. Права людини у міжнародній політиці / Дж. Донеллі ; пер. з англ. Т. Завалій. – Львів : Кальварія, 2004. – 280 с.
2. Кучук А. Універсальність/регіональність прав людини: правовий дискурс / А. Кучук // Visegrad journal on human rights. – 2016. – № 1/1. – С. 127–131.
3. Маритен Ж. Человек и государство / Ж. Маритен ; пер. с англ. Т. Лифинцевой. – М. : Идея-Прес, 2000. – 196 с.
4. Страницы истории: почему СССР не поддержал проект Декларации о правах человека? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unmultimedia.org/radio/russian/archives/203965/#.V9kGp_mLTIU.
5. Соколов Б. Как генпрокурору не понравилась Декларация прав человека / Б. Соколов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gr1.global.ssl.fastly.net/Society/History/m.53654.html>.
6. Павлова Л. Современная концепция прав и свобод человека и ее трактовка Всеобщей декларации прав человека 1948 г. / Л. Павлова // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 1999. – № 5. – С. 5–14.
7. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
8. Справа Ейрі від 9 жовтня 1979 р. // Практика Європейського суду з прав людини: рішення, коментарі. – 1999. – № 4. – С. 5–10.
9. Влияние практики Европейского суда по правам человека на развитие социального права государств Совета Европы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legascom.ru/notes/766-vliyanie-praktiki-esph>.
10. Справа «Кечко проти України» // Офіційний вісник України. – 2006. – № 12. – Ст. 850.
11. Справа «Сук проти України» // Офіційний вісник України. – 2012. – № 29. – Ст. 1089.
12. Справа «Бурдов проти Росії» // Офіційний вісник України. – 2002. – № 30. – Ст. 354.
13. Case of Vinter and Others v. the United Kingdom, № 66069/09 Council of Europe, 9 July 2013 / European Court of Human Rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-122664>.
14. Кучук А. Правовой полицентризм и глобализация: теоретико-правовой дискурс / А. Кучук // Закон и жизнь. – 2013. – № 9/2. – С. 242–245.

Легка О. В. Интерпретация правовых предписаний о правах человека: международно-правовой аспект

Аннотация. В статье исследуется проблема различного понимания содержания прав человека в рамках различных государств – участников международных договоров. Автор анализирует процесс принятия Всеобщей декларации прав человека, положения Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах. Акцентируется внимание на практике Европейского суда по правам человека по учету особенностей национального законодательства.

Ключевые слова: Всеобщая декларация прав человека, Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах, права человека, региональность прав человека, универсальность прав человека.

Lehka O. V. Legal directions on human rights interpretation: international and legal aspect

Summary. The article deals with the issue of heterogeneous view towards the content of human rights within different states – members of international treaties. The author analyses the process of adoption of Universal Declaration of Human Rights, and the provisions of International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.

The process of adoption of the extremely important instrument itself, namely Universal Declaration of Human Rights, has shown the absence of the similar approach towards understanding of the essence and the content of the “standard of human rights”. While voting for Universal Declaration of Human Rights several states-members kept back, among them there were “the USSR and its “satellites” – Belarus SSR, Ukrainian SSR, Czechoslovakia, Poland and Yugoslavia. Considerable misunderstanding concerned the philosophic basis of the nature of human rights; particularly it referred the supporters of natural and legal theory, social law and Muslim law.

Attention is paid to the practice of the European Court of Human Rights concerning bearing in mind national legislations peculiarities.

The author concludes that human rights consolidation within the international contracts is an important step on the way of their realization. Nowadays it is possible to say about the existence of the universal international and international regional standards of human rights. But the recognition of the separate human rights by a state-member of the international treaty does not necessarily mean similar understanding of the content of those rights, which is connected with the different place of human rights within the system of cognitive hierarchies, peculiarities of the world outlook of the appropriate people, state of development of the society and other factors. Taking into account such conditions, it is vitally important to understand the text of the international treaty right in order to use it in accordance with the aims of its adoption. The European Court of Human Rights while deciding on juridical internally state conflict takes into consideration the peculiarities of the national legislation, specific historical and social circumstances of a case.

Key words: Universal Declaration of Human Rights, International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, human rights, region of human rights, universality of human rights.